

PROEVE VAN ZELFKRITIEK*

Friederich Nietzsche

1

Wat ook de grondslag mag zijn van dit vraagroepende boek : het moet een kwestie van primaire betekenis en bekoring zijn geweest, bovendien nog een erg persoonlijke kwestie — getuige daarvoor is de tijd waarin het ontstond, *in weerwil* waarvan het ontstond, de opwindende tijd van de Duits-Franse oorlog van 1870/71. Terwijl het gebulder van de slag bij Wörth over Europa heentrok, zat de piekeraar en raadselvriend aan wie het vaderschap over dit boek te beurt viel, ergens in een hoekje van de Alpen, heel piekerpeinzend en raadselachtig, bijgevolg heel bekommerd en onbekommerd tegelijk, en schreef zijn gedachten over de *Grieken* neer, — de kern van het zonderlinge en moeilijk-toegankelijke boek waaraan deze late proloog (of epiloog) moet worden toegewijd. Een paar weken later : en hij bevond zich zelf onder de muren van Metz, alsnog niet losgeraakt van de vraagtekens die hij bij de vermeende 'blijmoedigheid' van de Grieken en van de Griekse kunst had geplaatst; tot hij eindelijk, in die maand van diepste spanning toen men in Versailles over de vrede beraadslaagde, ook met zichzelf vrede sloot en, traag van een ziekte genezend die hij uit de veldtocht mee naar huis had gebracht, de 'geboorte van de tragedie uit de geest van de muziek' voorgoed in zichzelf bespeurde. — Uit de muziek ? Muziek en tragedie ? Grieken en tragedie-muziek ? Grieken en het kunstwerk van het pessimisme ? De best gelukte, mooiste, meest benijde, tot het leven meest verlokkenende soort mensen die totnogtoe bestond, de Grieken — nou ? juist zij hadden de tragedie *nodig* ? Meer nog — de kunst ? Waarvoor — Griekse kunst ?...

Men raadt op welke plek hiermee het grote vraagteken omtrent de waarde van het bestaan was geplaatst. Is pessimisme *noodzakelijkerwijs* het teken van teloorgang, verval, van mislukking, van vermoeide en afgezwakte instincten ? — zoals het dat bij de Indiërs was, zoals het dat blijktbaar bij ons, de 'moderne' mensen en Europeanen, is ? Bestaat er een pessimisme van de *sterkte* ? Een intellectuele voorliefde voor het harde, huiveringwekkende, kwade, problematische van het leven uit flinkheid, uit overstromende gezondheid, uit *volheid* van het leven ? Bestaat er wellicht een kwelling om de overvolheid zelf ? Een

aanlokkelijke dapperheid van de scherpste blik, die naar het vreeslijke *verlangt*, als naar de vijand, de waardige vijand, bij wie zij haar kracht kan beproeven? bij wie zij wil leren wat 'het vrezē' is? Wat betekent, juist bij de Grieken van de beste, sterkste, dapperste tijd, de *tragische* mythe? En het ontzaglijke verschijnsel van het dionysische? Wat daaruit geboren, de tragedie? — En andersom: datgene waaraan de tragedie stierf, het sokratisme van de moraal, de dialectiek, soberheid en blijmoedigheid van de theoretische mens — nou? zou niet juist dit sokratisme een teken van teloorgang, van vermoeienis, verziekelijking, van anarchie en ontbinding van de instincten kunnen zijn? En de 'Griekse blijmoedigheid' van de latere Griekse tijd slechts een avondrood? De epicurische wil *tegen* het pessimisme slechts een voorzorg van wie lijdt? En de wetenschap zelf, onze wetenschap — ja, wat betekent eigenlijk, als symptoom van het leven bekeken, alle wetenschap? Waarvoor, erger nog, *waarvandaan* — alle wetenschap? Nou? Is wetenschappelijkheid misschien alleen maar een vrees en uitvlucht tegenover het pessimisme? Een snuggere noodweer tegen — de *waarheid*? En, moreel gesproken, zoiets als laf- en laagheid? Amoreel gesproken, een sluwigheid? O Sokrates, Sokrates, was dat misschien *jouw* geheim? O geheimzinnig ironicus, was dit misschien *jouw* — ironie? ...

2

Wat ik destijds te pakken kreeg, iets vreselijks en gevaarlijks, een probleem met horens, niet noodzakelijkerwijs een stier, in elk geval een *nieuw* probleem: vandaag zou ik zeggen dat dit het *probleem van de wetenschap* zelf was — wetenschap voor het eerst als problematisch, als vraagroepend beschouwd. Maar het boek waarin mijn jeugdige moed en argwaan zich destijds luchtte — wat voor een *onmogelijk* boek moest uit zo'n jeugdonvriendelijke taak ontspruiten! Opgebouwd uit louter voorbarige dóórgroene persoonlijke belevenissen, die allemaal vlak bij de drempel van het meedeelbare lagen, gesitueerd op het terrein van de *kunst* — want het probleem van de wetenschap kan niet op het terrein van de wetenschap worden onderkend —, een boek wellicht voor kunstenaars met bijkomende belangstelling voor analytische en retrospectieve kundigheden (dat wil zeggen voor een uitzonderlijk soort van kunstenaars, naar wie je moet zoeken en eigenlijk geen zin hebt om te zoeken...), vol van psychologische nieuwigheden en artiesten-secreten, met een artiestenmetafysica op de achtergrond, een jeugdwerk vol jeugdige moed en jeugdige zwaarmoedigheid, onafhankelijk, koppig-zelfstandig ook daar nog waar het voor een autoriteit of vereerd voorbeeld lijkt te bukken, kortom een eersteling ook in elke nare betekenis van dat woord, ofschoon het met een probleem voor grijsaards heeft te maken, met elk gebrek van de jeugd behept, vooral met haar 'veel te lang', haar 'storm en onweer'; anderzijds, ten aanzien van het gunstige onthaal dat het boek te beurt

viel (voornamelijk bij de grote kunstenaar tot wie het zich als voor een tweegesprek richtte, bij Richard Wagner) een *bewezen* boek, ik bedoel : een boek dat in elk geval aan 'de besten van zijn tijd' voldoening heeft geschonken. Op grond daarvan zou het wel met enige consideratie en zwijgzaamheid behandeld mogen worden; toch wil ik niet helemaal wegzwijgen hoe onprettig het mij nu aandoet, hoe vreemd het nu na zestien jaren voor me staat, — voor een ouder, honderd keer verwyder, maar volstrekt niet killer geworden oog, dat ook van de taak zelf niet is vervreemd waaraan dit roekeloze, durvende boek voor het eerst heeft geraakt — *de wetenschap in de optiek van de kunstenaar te bekijken, maar de kunst in die van het leven...*

3

Nog een keer gezegd, thans is het voor mij een onmogelijk boek, — ik noem het slecht geschreven, log, zwaartillend, te royaal doorspekt met verwarrende beeldspraak, gevoeliger, hier en daar zoeterig op het feminiene af, ongelijkmatig in tempo, zonder wil naar logische zindelijkheid, heel overtuigd en dus laatdunkend voor alle bewijsvoering, wantrouwig zelfs tegenover de *betamelijkheid* van een bewijsvoering, als boek voor ingewijden, als 'muziek' voor lui die de muziek in hun doopceel voeren, die op grond van gemeenschappelijke en zeldzame kunst-ervaringen van in den beginne met elkaar zijn verbonden, als herkenningssteken voor bloedverwanten *in artibus*, — een hoogmoedig en dweperig boek, dat zich tegenover het *profanum vulgus* van de 'gecultiveerden' bij voorbaat nog meer dan tegenover het 'volk' afsluit, maar dat, zoals zijn invloed bewees en bewijst, er ongetwijfeld aardig genoeg ook de slag van heeft om zich zijn meedwepers te zoeken en hen naar nieuwe sluipwegen en dansvloeren te lokken. Hier praatte in elk geval — dat gaf men zichzelf met nieuwsgierigheid net als met afkeer toe — een *vreemde* stem, de leerling van een nog 'onbekende god', die zich vooralsnog onder de kap van de geleerde, onder de zwaarwichtigheid en dialectische lusteloosheid van de Duitser, zelfs onder de slechte manieren van de Wagneriaan heeft verstopt; hier was een geest met vreemde, nog ongenoemde behoeftes, een brein boordevol vragen, ervaringen, verborgenheden, waar de naam Dionysos als nog een vraagteken meer was bij neergeschreven; hier sprak — zo zei men met argwaan tot zichzelf — iets als een mystieke en haast menadische ziel, die moeizaam en willekeurig, bijna besluiteloos of zij zich wil meedelen dan wel verbergen, als het ware in een vreemde taal stamelt. Zij had moeten *zingen*, deze 'nieuwe ziel' — en niet praten ! Hoe jammer dat ik, wat ik destijds had te zeggen, het niet als dichter dorst te zeggen : ik had het wellicht gekund ! Of dan tenminste als filoloog : — er blijft immers ook nu nog voor de filoloog op dit gebied haast alles te ontdekken en op te graven ! Vooral het probleem *dat* hier een probleem aanwezig is, — en dat de Grieken, zolang wij geen

antwoord hebben op de vraag 'wat is dionysisch?', nog net als vroeger onbeseft en onvoorstelbaar zijn...

4

Ja, wat is dionysisch? — In dit boek vind je daar een antwoord op, — iemand 'die weet' praat hier, de ingewijde en discipel van zijn god. Wellicht zou ik nu voorzichtiger en minder praatgraag over zo'n moeilijke psychologische kwestie praten als dat de oorsprong van de tragedie bij de Grieken is. Een fundamentele kwestie is de verhouding van de Griek tot de pijn, zijn graad van sensibeleit, — bleef deze verhouding gelijk? Of sloeg ze om? — de netelige vraag, of werkelijk zijn almaar sterker *verlangen naar schoonheid*, naar feesten, gemakkelikheden, nieuwe culten uit gemis, uit ontbering, uit melancholie, uit pijn is ontsproten? Gesteld namelijk dat precies dit waar zou zijn — en Pericles (of Thucydides) geeft het ons in de grote lijkrede te verstaan —: waarvandaan zou dan het tegengestelde verlangen, dat zich vroeger in de tijd manifesteerde, moeten stammen, het *verlangen naar het lelijke*, de goede strenge wil van de oudere Helleen naar pessimisme, naar tragische mythe, naar afbeelding van al het vreselijke, kwade, raadselachtige, vernielende, noodlottige op de bodem van het bestaan, — waarvandaan zou dan de tragedie moeten stammen? Wellicht uit de *lust*, uit de kracht, uit overstromende gezondheid, uit overgrote volheid? En welke betekenis heeft dan, fysiologisch gevraagd, het soort waanzin waaruit de tragische net als de komische kunst ontsproten, de dionysische waanzin? Nou? is waanzin misschien niet noodzakelijk het symptoom van ontarding, van teloorgang, van heel late cultuur? Bestaan er wellicht — een vraag voor artsen die met gekken omgaan — neuroses van de *gezondheid*? van de jeugd en jeugdigheid van een volk? Waarop wijst die synthese van god en bok in de sater? Vanuit welke persoonlijke belevenis, op grond van welke drang moest de Griek zich de dionysische dweper en oermens als sater voorstellen? En wat de oorsprong van het tragische koor betreft: waren er in die eeuwen toen het Griekse lijf bloeide, de Griekse ziel overschuimde van leven, misschien endemische verrukkingen? Vizioenen en hallucinaties die op hele gemeenschappen, hele cultusbijeenkomsten oversloegen? Nou? als de Grieken, juist in de rijkdom van hun jeugd, de wil *naar* het tragische en pessimisten waren? als het juist de waanzin was, om even Plato aan het woord te laten, die de *grootste* zegeningen over Hellas heeft gebracht? En als, anderzijds en andersom, de Grieken juist in tijden van ontbinding en zwakheid almaar optimistischer, oppervlakkiger, toneelspeeler, ook meer gebrand op logica en logisering van de wereld, dus tegelijk 'blijmoediger' en 'wetenschappelijker' werden? Nou? Zou misschien, alle 'moderne ideeën' en vooroordelen van de democratische smaak ten spijt, de overwinning van het *optimisme*, de overheersend geworden *redelijkheid*, het praktische en

theoretische *utilitarisme*, gelijk de democratie zelf, waar zij gelijktijdig mee is, — een symptoom van slinkende kracht, van naderende ouderdom, van fysiologische vermoeienis kunnen zijn? En juist *niet* — het pessimisme? Was Epicurus een optimist — juist omdat hij *leed*? — Je ziet, het is een heel pak moeilijke vragen waarmee dit boek zich heeft beladen, — laten wij zijn moeilijkste vraag daar nog aan toevoegen! Wat betekent, in de optiek van het *leven* bekeken, — de moraal? ...

5

Reeds in het Woord Vooraf aan Richard Wagner wordt de kunst — en *niet* de moraal — als de specifiek metafysische bezigheid van de mens vooropgesteld; in het boek zelf keert de suggestieve uitspraak meermalen weer, dat slechts als esthetisch verschijnsel het bestaan van de wereld *gerechtvaardigd* is. Inderdaad, het hele boek kent slechts een kunstenaars-zin en -bijbedoeling achter alle gebeuren, — een 'god', als je wil, maar dan alvast slechts een volkomen onbezwaard en onmoreel kunstenaar-god, die in het bouwen als in het vernielen, in het goede als in het nare, zijn nooit tanende lust en 't heerlijke bezitten van zichzelf wil ervaren, diè zich, werelden scheppend, uit de *nood* van volheid en *overvolheid* uit de *kwelling* van in hem opeengepakte tegenstellingen losmaakt. De wereld, op elk ogenblik de *bereikte* verlossing van god, als het eeuwig wisselende, eeuwig nieuwe vizioen van de meest gekwelde, door tegenstelling en strijdigheid meest verscheurde, die slechts in de *schijn* zichzelf kan verlossen: deze hele artiesten-metafysica mag je willekeurig, overbodig, fantastisch noemen —, het wezenlijke hier is, dat zij reeds een geest verraadt die zich ooit op elk gevaar af tegen de *morele* vertekening en betekenisgeving van het bestaan teweer zal stellen. Hier is, misschien voor de eerste keer, een pessimisme 'aan de overkant van goed en kwaad' aan de orde, hier krijgt het soort 'mentaliteitsperversiteit' woord en formulering, waartegen Schopenhauer niet moe is geworden bij voorbaat zijn driftigste banvloeken en bliksemschichten te slingeren, — een filosofie die het aandurft om de moraal zelf naar de wereld van het verschijnsel te halen, neer te halen en niet enkel tussen de 'verschijnselen' (in de zin van de idealistische *terminus technicus*) te plaatsen, maar tussen de 'bedrieglijkheden', als schijn, waan, dwaling, vertekening, opmaak, kunst. Misschien kan de diepte van deze *tegenmorele* neiging het best worden afgemeten aan het behoedzame en vijandige zwijgen waarmee in het hele boek het christendom is bejegend, — het christendom als de buitensporigste dóórfiguring van het morele thema die de mensheid totnogtoe te beluisteren heeft gekregen. In waarheid, er bestaat geen grotere tegenstelling met de puur esthetische uitlegging en rechtvaardiging van de wereld, zoals zij in dit boek wordt geleerd, dan de christelijke leer, die *alleen* maar moreel is en wil zijn en met haar absolute maatstaven, bijvoorbeeld al met

haar goddelijke waarachtigheid, de kunst, *iedere* kunst naar het rijk van de *leugen* verwijst, — dat wil zeggen verguist, verdoemt, veroordeelt. Achter zo'n manier van denken en waarderen, die onvermijdelijk kunstvijandig móet zijn, zolang zij enigszins echt is, werd ik van oudsher ook het *levensvijandige* gewaar, de verbeterde wraakzuchtige wrevel tegen het leven zelf : want alle leven berust op schijn, kunst, bedrieglijkheid, optiek, noodzaak van het perspectivische en van de dwaling. Christendom was van in den beginne, wezenlijk en fundamenteel, walg en beuheid van het leven voor het leven, die zich met het geloof in een 'ander' of 'beter' leven slechts vermomde, slechts verstopte, slechts tooide. De haat tegen de 'wereld', het vervloeken van de affecten, de vrees voor de schoonheid en zinnelijkheid, een hiernamaals, uitgevonden om het hiernamaals beter te belasteren, in de graad een verlangen naar het niets, naar het eind, naar de verpozing, op weg naar de 'sabbat der sabbatten' — dit alles leek mij, net zoals de onvoorwaardelijke wil van het christendom om *enkel* morele waarden te laten gelden, altijd de meest gevaarlijke en onheilspellende vorm van alle mogelijke vormen van een 'wil naar ondergang', op zijn minst een teken van diepste verzieking, moeheid, mismoedigheid, uitputting, verarming aan leven, — want tegenover de moraal (in het bijzonder christelijke, dat wil zeggen onvoorwaardelijke moraal) *moet* het leven voortdurend en onvermijdelijk ongelijk krijgen, omdat leven iets essentieel onmoreels is, — *moet* tenslotte het leven, verpletterd onder het gewicht van de verachting en het eeuwige nee, als onbegerenswaardig, als op-zichzelf-onwaardig worden ervaren. Moraal zelf — nou ? zou moraal niet een 'wil naar negatie van het leven', een stiekem instinct van vernietiging, een principe van verval, verkleining, belastering, een begin van het einde zijn ? En, bijgevolg, het gevaar der gevaren ? ... *Tegen* de moraal dus keerde zich destijds, met dit vraagroepende boek, mijn instinct, als een instinct dat voor het leven opkomt, en vond voor zichzelf een fundamentele tegenleer en tegenwaardering van het leven, een puur artistieke, een *antichristelijke*. Hoe haar noemen ? Als filoloog en mens van de woorden doopte ik haar, niet zonder enige vrijheid — want wie zou de passende naam van de antichrist weten ? — naar de naam van een Griekse god : ik heette haar de *dionysische*.

6

Men begrijpt aan welke taak ik reeds met dít boek durfde te raken ? ... Hoezeer betreur ik het nu dat ik destijds nog niet de moed (of de onbescheidenheid ?) bezat om mij in elk opzicht voor zo eigen zienswijzen en waagstukken ook een *eigen taal* te veroorloven, — dat ik moeizaam met Schopenhauerse en Kantiaanse formules vreemde en nieuwe waardebepalingen probeerde uit te drukken die tegen de geest van Kant en Schopenhauer, net als tegen hun smaak, fundamenteel indruisten ! Hoe dacht immers Schopenhauer over de tragedie ?

“Wat aan al het tragische het kenmerkende élan naar verheffing verleent” — zegt hij, *Wereld als Wil en Voorstelling* II, 495 — “is het opdoen van het besef dat de wereld, het leven geen echte voldoening kan schenken, derhalve onze afhankelijkheid *niet waard is* : daarin ligt de tragische geest” —, hij stuurt bijgevolg aan op *resignatie*.’ O hoe anders sprak Dionysos tot mij ! O hoe ver van mij was juist destijds dit hele resignationalisme ! — Maar er is iets veel naarders aan dit boek, iets dat ik nu nog méér betreur dan met Schopenhauerse formules dionysische bevroedingen verdonkeremaand en verknoeid te hebben : dat ik voor mezelf heel dat grandioze *Griekse probleem*, zoals het in mij was opgedaagd, door bijmengen van de meest moderne dingen *verknoeide* ! Dat ik met verwachtingen aankwam dragen, waar niets te verwachten was, waar alles maar al te duidelijk naar een einde wees ! Dat ik, steunend op de Duitse eigentijdse muziek, over het ‘Duitse wezen’ begon te fabelen, alsof het net op het punt stond om zichzelf te ontdekken en weer te vinden — en dat op een tijdstip toen de Duitse geest, die niet zolang geleden nog de wil om over Europa te heersen, de kracht om Europa te leiden had gehad, bij uiterste wilsbeschikking en definitief *afstand deed* en, onder het pompeuze voorwendsel een Rijk te willen stichten, zijn overgang naar de vermiddelmating, naar de democratie en de ‘moderne ideeën’ voltrok ! Inderdaad, intussen leerde ik verwachtings- en meedogenboos genoeg over dit ‘Duitse wezen’ denken, net als over de hedendaagse *Duitse muziek*, die tenslotte romantiek dóór en dóór is en de meest ongriekse van alle mogelijke kunstvormen : maar bovendien een zenuwbederfster van betekenis, dubbel gevaarlijk bij een volk dat van drank houdt en onklarheid als een deugd vereert, met name in haar dubbele hoedanigheid van roesverwekkend en tegelijk *benevelend* narcoticum. — Maar tenzij uiteraard van alle overhaaste verwachtingen en foute toepasselijkheden op het meest nabije gebeuren, waarmee ik destijds mijn eerste boek verknoeide, blijft het grote dionysische vraagteken zoals ik het daar plaatste, ook ten aanzien van de muziek, na als vóór bestaan : hoe zou een muziek geschapen moeten zijn die niet meer een romantische oorsprong had, gelijk de Duitse, — maar een dionysische ?...

7

Maar, mijn waarde heer, wat voor de drommel is romantiek, als niet *Uw* boek romantiek is ? Kun je de diepe haat tegen ‘heden’, ‘werkelijkheid’ en ‘moderne ideeën’ verder drijven dan het in uw artiesten-metafysica is gebeurd ? — die liever nog in het Niets, liever nog in de duivel dan in het ‘Nu’ gelooft ? Bromt niet een basso continuo van toorn en vernielingslust onder al het contrapunt van uw stemmen-kunst en oren-verleiding door, een razende vastberadenheid tegenover al wat ‘nu’ is, een wil die wel niet al te ver van het praktische nihilisme is verwijderd en lijkt te zeggen “liever moet niets waar zijn

dan dat *jullie* gelijk zouden hebben, dan dat *jullie* waarheid gelijk zou krijgen !” Beluistert u zelf, mijn waarde heer pessimist en kunstvergoder, met openstaander oor één enkele uitgezochte passage uit uw boek, de niet onpraatgrage passage over de drakendoders, die voor jonge oren en harten als het geluid van een geniepig-lokkende rattenvangst moet klinken : nou ? is dat niet de echte onvervalste romantici-belijdenis van 1830, onder het masker van het pessimisme anno 1850 ? waarachter ook reeds de gebruikelijke romantici-finale preludeert, — breuk, ineenstorting, terugkeer en knieval voor een oud geloof, voor *de* oude god... Nou ? is uw pessimisten-boek niet zelf een brok antigrieksheid en romantiek, zelf iets ‘net zo roesverwekkends als benevelends’, een narcoticum in elk geval, een brok muziek zelfs, *Duitse* muziek ? Maar luister even :

“Laten wij ons een aankomende generatie indenken, met die onverschrokkenheid in de blik, met die heroïsche drang naar het ontzaglijke, laten wij ons de stoute stap van die drakendoders indenken, de trotse vermetelheid waarmee zij aan alle zwakkeleijheidsdoctrines van het optimisme de rug toekeren, om ten enenmale ‘resoluut te leven’ : *zou het niet nodig moeten zijn* dat de tragische mens van deze cultuur, naast zijn zelfopvoeding voor ernst en voor verschrikking, een nieuwe kunst, *de kunst van de metafysische troost*, de tragedie als de hem toegesmeten Helena gaat begeren en met Faust uitroept :

En moet ik niet, in hunkering geteeld

Tot leven roepen ‘t enig-mooiste beeld ?”

“Zou het niet *nodig* moeten zijn ?” ... Nee, drie keer nee ! mijn jonge romantici : het zou *niet* nodig moeten zijn ! Maar het is heel waarschijnlijk dat het zo *eindigt*, dat *jullie* zo eindigen, met name ‘getroost’, zoals geschreven staat, in weerwil van alle zelfopvoeding voor ernst en voor verschrikking, ‘metafysisch getroost’, kortom zoals romantici eindigen, *christelijk*... Nee ! Jullie zouden allereerst de kunst van de *hiernumaalsige* troost moeten leren, — jullie zouden moeten leren *lachen*, mijn jonge vrienden, ook al willen jullie voor het overige bepaald pessimisten blijven ; misschien dat jullie dan, als lacherds, ooit een keer alle metafysische troosterij naar de duivel laten lopen — en de metafysica voorop ! Of, om het in de taal van de dionysische onverlaat te zeggen die *Tsaratoestra* heet :

“Verheft jullie harten, mijn broers, hoog, hoger ! En vergeet daarbij je benen niet ! Verheft ook jullie benen, goeie dansers, en beter nog : jullie staan ook op je hoofd !

Deze kroon van wie licht, deze rozenkrans-kroon : ik kroonde me zelf met deze kroon, ikzelf verklaarde heilig mijn gelach. Geen ander vond ik daar nu sterk genoeg voor.

Tsaratoestra de danser, Tsaratoestra de lichtvoetige, die met zijn vleugels wenkt, een vóórvlieger die naar alle vogels wenkt, vóór en vaardig, een zalig-lichtvaardige :

Tsaratoestra de waarzegger, Tsaratoestra de waarlacher, geen ongeduldige knaap, geen onvoorwaardelijke geest, iemand die van sprongen en zijsprongen houdt : ik kroonde me zelf met deze kroon !

Deze kroon van wie lacht, deze rozenkrans-kroon : aan jullie, mijn broers, werp ik deze kroon toe ! Het lachen verklaarde ik heilig : mijn hogere mensen, leert – lachen !”

Zo sprak Tsaratoestra, vierde deel

(vertaling Charles Rossie)

Noot

*Proeve van zelfkritiek is Nietzsches inleiding van 1886 op zijn *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (1872).